

УДК 316.4

О.М. Балакірева, канд. соціол. наук,

Д.А. Дмитрук, канд. соціол. наук,

Ю.В. Середа, канд. соціол. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ САМОПОЧУТТЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ НАВЕСНІ 2011 р.

Проаналізовано динаміку соціально-економічних індексів, самооцінки матеріального статусу та очікувань на майбутнє на основі опитувань громадської думки населення. Розглянуто також рівень поширення оплати праці неофіційно та питома вага цього "тіньового внеску" у сукупному доході.

За даними моніторингових опитувань громадської думки, що постійно проводяться Центром "Соціальний моніторинг" (ЦСМ) та Українським інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка (УІСД) за участі відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

1. Оцінки матеріального становища дорослого населення України

У квітні 2011 р., за даними соціологічного опитування, середній дохід на одного члена родини склав 1255 грн або 82% до рівня грудня 2010 р. (табл. 1.1). Зменшується і середнє значення особистого доходу за минулий місяць (з 1309 грн у грудні 2010 р. до 1198 грн у квітні 2011 р.).

Щодо соціально-демографічних нерівностей у розподілі доходів слід зазначити такі:

- найвищі показники середнього місячного особистого доходу – у м. Києві та на Сході і Півночі, а найнижчі – у західних та південних областях. Разом з тим середній місячний дохід у м. Києві в 1,5 разу перевищує аналогічні показники на Сході і Півночі, а в інших регіонах – майже удвічі чи дещо більше: від 1,8 (Крим) до 2,1 разу (Захід);
- середній дохід у містах у 1,5 разу більший, ніж у селах;
- особистий місячний дохід чоловіків у 1,4 разу більший ніж у жінок; проте, якщо брати середній дохід родини в розрахунку на 1 члена родини, такі гендерні нерівності зникають;
- критично низьким є становище багатодітних родин: у родинях з трьома та більше дітьми середній дохід у розрахунку на 1 члена родини в 2,5 разу менший, ніж у родинях без дітей;

- за віковими групами найбільш високодохідними є респонденти середнього віку; в оцінках особистого доходу пенсіонери та молодь є найменш дохідними групами (розрив у 1,3–1,5 разу відповідно), а в оцінках доходу родини на одного її члена вікові диспропорції майже відсутні;

- за рівнем освіти головний розрив у доходах наявний між респондентами з середньою освітою (чи середньої спеціальною) та вищою, остання суттєво підвищує шанси на отримання більш високого доходу;

- чим більш високодохідною є соціально-демографічна група, тим вищим є її професійний статус. Студентська та учнівська молодь відносить себе переважно до груп із середнім чи високим доходом;

- за самооцінками матеріального становища, респонденти із середнім доходом на одного члена родини близько 1600 грн схильні відносити себе до середнього прошарку, хоча ще в грудні 2010 р. цей показник становив 2000 грн; щодо низького матеріального становища, то тут тенденція залишається стабільною: головну пропорцію становлять респонденти з доходом на одного члена родини менше 1000 грн; середній дохід на одного члена родини осіб з матеріальним становищем вище середнього становив 3380 грн у грудні 2010 р., а у квітні 2011 р. цей показник значно менше – 2754 грн.

Таблиця 1.1

Різниця середніх значень бажаного доходу для нормального життя та реального рівня достатку за соціально-демографічними групами (квітень 2011 р.), грн

	Середній особистий дохід за минулий місяць, грн	Середній дохід родини за минулий місяць в розрахунку на одного члена родини, грн	Бажаний щомісячний дохід на 1 члена родини (той, що вважають достатнім), грн	Наскільки бажаний дохід перевищує реальний в розрахунку на одного члена родини, %
Загалом	1255	1198	3437	287
За типом поселення				
Міста	1415	1371	3742	273
Села	948	854	2823	331
За регіоном опитування				
Захід	1017	925	3003	325
Центр	1142	1033	3004	291
Північ	1335	1197	3499	292
Схід	1361	1291	3148	244
Південь	1047	950	3520	371
АР Крим	1175	1076	4863	452
м. Київ	2116	2611	6192	237
За статтю				
Чоловіки	1485	1254	3597	287
Жінки	1060	1151	3293	286
За кількістю неповнолітніх дітей у родині				
Немає дітей у віці до 17 років	1214	1239	3419	276
1 дитина у віці до 17 років	1336	1247	3577	287
2 дитини у віці до 17 років	1332	912	3241	355
3 дитини у віці до 17 років	991	498	2884	580

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Продовження табл. 1.1

	Середній особистий дохід за минулий місяць, грн	Середній дохід родини за минулий місяць в розрахунку на одного члена родини, грн	Бажаний щомісячний дохід на 1 члена родини (той, що вважають достатнім), грн	Наскільки бажаний дохід перевищує реальний в розрахунку на одного члена родини, %
За віком				
18–25	877	1207	3716	308
26–40	1411	1163	3550	305
41–60	1379	1253	3609	288
60+	1111	1146	2710	236
За рівнем освіти				
Початкова / Неповна середня освіта	905	894	2416	270
Повна середня освіта	933	955	3007	315
Середня спеціальна освіта	1216	1093	3214	294
Незакінчена вища / Повна вища освіта	1636	1601	4221	264
За рівнем матеріального становища				
Низьке	918	893	3197	358
Нижче середнього	1324	1213	3494	288
Середнє	1571	1568	3576	228
Вище середнього	2754	2871	5024	175
За соціальним статусом				
Керівники різного рівня, підприємці, фермери	2596	1621	4531	280
Спеціалісти	1732	1561	3967	254
Робітники	1518	1134	3530	311
Пенсіонери, інваліди	1062	1111	2787	251
Студенти, учні	496	1315	3503	266
Домогосподарки, у відпустці по догляду за дитиною	482	835	3025	362
Без певних занять, безробітні	309	733	3378	461

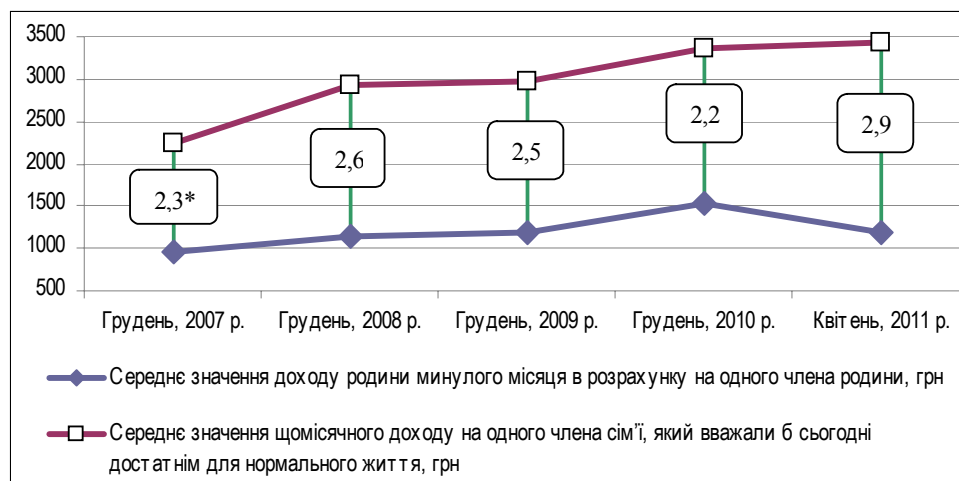
Джерело: за даними моніторингу ЦСМ/УІСД ім. О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Чим більш високодохідною є соціально-демографічна група, тим меншим є розрив між фактичним та бажаним (достатнім для забезпечення нормального рівня життя) рівнем доходу в розрахунку на одного члена родини. Між тим, такий тренд не характеризує мешканців Криму, де середній фактичний дохід вище, ніж на Заході, проте розрив між наявним та бажаним доходом значно більший: бажаний дохід становить 452% від фактичного (на Заході – 325%).

Найвищі показники розриву між фактичним та бажаним доходом описують суб'єктів, що є ключовими акторами соціального напруження у суспільстві. Дослідження 2011 р. продемонструвало, що перелік таких акторів істотно не змінюється: це мешканці південних регіонів та Криму, селяни, багатодітні родини, особи з низьким рівнем освіти та низьким матеріальним становищем, працездатне населення (зокрема пенсіонери та студенти). Так, розрив між

наявним та бажаним доходом серед мешканців сільської місцевості на 58% перевищує аналогічний показник для мешканців міст. Ще у грудні 2010 р. цей відсоток був у 2,5 разу меншим – 23%, що свідчить про погіршення матеріального становища мешканців сільської місцевості. Різниця у рівні невідповідності бажаного доходу реальному серед різних вікових груп є майже однаковою. Проте група пенсійного віку (60 років та більше) має менший бажаний дохід, хоча її фактичні доходи є нижчими порівняно з іншими. Причиною цього є менша споживча активність пенсіонерів, що відображається на зменшенні рівня бажаного доходу. Респонденти, що не отримали вищої освіти, мають більший розрив між бажаним та наявним доходом, оскільки ці групи мають нижчий дохід порівняно з особами з вищою освітою. Разом з тим бажання респондентів з початковою чи неповною середньою освітою щодо достатнього доходу значно помірніші. Це пояснюється тим, що такий рівень освіти більшою мірою характеризує населення старшого віку (пенсіонери), чії потреби та бажання є меншими. Серед працюючого населення найбільший розрив між фактичним та бажаним доходом мають робітники (311%). Відсоток, на який бажаний дохід перевищує реальний, серед груп із низьким матеріальним становищем (358%), за самооцінками, у 2 рази більший, ніж серед груп з матеріальним становищем вище середнього (175%), що дещо нижче, ніж у грудні 2010 р. (було у 2,5 разу вище).

Значення середнього фактичного місячного рівня доходів у розрахунку на одного члена родини за останні 4 місяці зменшується на 326 грн, що разом із зростанням рівня бажаного місячного доходу призводить до збільшення розриву між ними до 2,9 разу у квітні 2011 р.; це є найвищим показником за останні п'ять років (рис. 1.1).

* Наскільки середній бажаний дохід перевищує середній реальний дохід з розрахунку на одного члена родини, разів

Рис. 1.1. Динаміка середніх значень бажаного доходу для нормального життя та реального рівня достатку, грн

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

За даними моніторингового дослідження, розрив між найбагатшими та найбіднішими прошарками населення у показниках особистого доходу вперше за останні чотири роки зменшується: найбагатші респонденти мають дохід в 7,6 разу більший, ніж найбідніші (табл. 1.2). Якщо мова йде про сукупний дохід родини, то тут ми також фіксуємо зменшення дистанції між найбіднішими та найбагатшими: якщо в 2010 р. різниця була у 16,6 разу, то зараз (квітень 2011 р.) вона зменшилася майже до 12 разів; така різниця характеризує розрив найбідніших та найбагатших прошарків у докризові роки (див. 2008 р.).

Таблиця 1.2

Середній місячний дохід 10% найбідніших (нижній дециль) і 10% найбагатших (верхній дециль) прошарків населення в українському суспільстві

		Грудень 2000 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Квітень 2011 р.
Особистий дохід за минулий місяць, грн	Нижній дециль	37,7	271,2	316,8	291,2	414,5	474,6
	Верхній дециль	533,6	3952,7	3989,9	3751,6	5287,9	3583,5
	Коефіцієнт*	14,2	14,6	12,6	12,9	12,8	7,6
Дохід родини за минулий місяць із розрахунку на 1 члена родини, грн	Нижній дециль	24,3	268,7	314,9	252,2	336,6	306,0
	Верхній дециль	312,1	3067	3740,3	3146,6	5571	3657,5
	Коефіцієнт*	12,8	11,4	11,9	12,5	16,6	11,9

* Під коефіцієнтом мається на увазі співвідношення середнього доходу 10% найбагатших до 10% найбідніших прошарків населення.

Зміни в структурі доходів за останні 4 місяці, в першу чергу, обумовлюються погіршенням матеріального стану високодохідних груп ("вище середнього") та тих, що характеризують своє становище як "середнє" (рис. 1.2). Перша група скорочується на 5%, а друга – на 6%. До цих груп традиційно відносять себе підприємці, фермери, керівники організацій та самозайняті. Погіршення оцінок матеріального становища саме у цій групі, вірогідно, пов'язане з реакцією населення на новий податковий кодекс, що почав діяти з 2011 р. Автоматично збільшується питома вага населення з матеріальним становищем "нижче середнього" (на 3%) та "низьке" (на 8%).

За даними моніторингу УІСД/ЦСМ, у квітні 2011 р. питома вага населення, що отримує заробітну платню неофіційно, практично не змінюється у порівнянні з груднем 2010 р. і становить 15% серед економічно активного населення (табл. 1.3). Варто враховувати сенситивність запитання про тіньовий дохід, що знаходить вияв у високому відсотку відмов. Разом з тим серед самозайнятих питома вага опитаних, що отримують заробітну платню "у конвертах", досягає 47%. Серед найманих працівників приватних підприємств, кожний п'ятий (26%) отримує зарплату неофіційно. Серед найманих працівників державних підприємств цей відсоток значно менший (8%). Лише 15% підприємців, бізнесменів, фермерів та самозайнятих повідомили про тіньовий дохід.

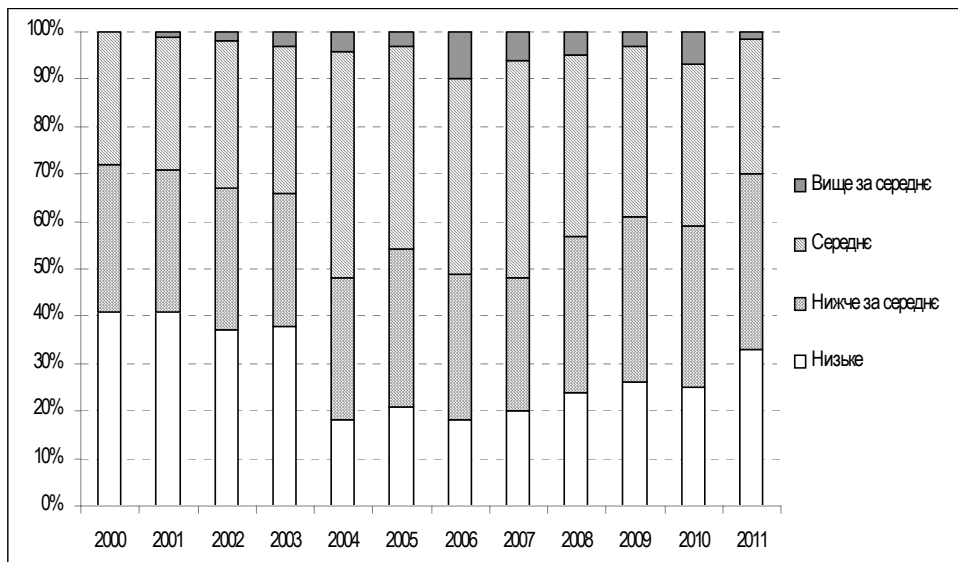

Рис. 1.2. Динаміка самооцінок матеріального становища українців протягом 2000–2010 рр.

Таблиця 1.3

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
"Чи отримуєте Ви платню за свою роботу (на основному
чи додатковому місці) неофіційно, не через касу (як кажуть,
"з рук у руки", "в конверті" тощо)?", %**

	Грудень 2007 р.		Грудень 2008 р.		Серпень 2009 р.		Грудень 2009 р.		Грудень 2010 р.		Квітень 2011 р.	
	Загалом	Економічно активні	Загалом	Економічно активні	Загалом	Загалом	Загалом	Економічно активні	Загалом	Економічно активні	Загалом	Економічно активні
Так	15	19	15	20	14	20	17	24	10	17	11	15
Ні	82	78	82	75	79	73	78	70	85	76	84	79
<i>Відмова відповідати</i>	3	3	3	5	7	7	5	6	5	7	5	6

2. Динаміка соціально-економічних оцінок та очікувань

У квітні 2011 р. всі індекси соціально-економічних оцінок та очікувань (ІПСо, ІПСс, ІЕОо, ІЕОс) залишаються нижче відмітки 100 пунктів, а інфляційні очікування наближуються до 200 пунктів, що свідчить про переважання песимістичних переконань; до того ж усі показники суттєво погіршуються порівняно з груднем 2010 р. Зведені дані щодо таких індексів у соціально-демографічному вимірі надані у табл. 2.1.

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Таблиця 2.1

Зведена таблиця індексів оцінок та очікувань¹
за соціально-демографічними групами (квітень 2011 р.)

	ІПСо	ІПСс (нас. пункт)	ІПСс (область)	ІПСс (країна)	ІПСс (інтеграль- ний)	ІЕОо	ІЕОс	ІО
Загальний (по всьому масиву опитаних)	53	60	57	46	54	58	52	182
<i>Індекси в розрізі населених пунктів різного типу</i>								
Великі міста	52	55	54	46	52	59	56	178
Маленькі міста	49	57	54	42	52	55	50	185
Села	59	69	63	48	60	60	50	185
<i>Індекси залежно від регіону опитування</i>								
Захід	62	70	62	42	58	66	51	186
Центр	52	56	54	42	51	55	51	189
Північ	66	76	67	55	66	70	57	175
Схід	49	59	59	49	55	57	60	183
Південь	47	52	51	44	49	56	46	181
АР Крим	31	33	30	29	31	13	17	187
м. Київ	60	55	53	49	52	68	51	163
<i>Індекси залежно від віку</i>								
18–25	65	68	67	54	63	73	59	177
26–40	55	60	56	44	54	62	55	181
41–60	52	60	57	46	54	56	50	183
60+	45	54	51	42	49	46	47	189
<i>Індекси залежно від статі</i>								
Чоловіки	56	61	57	46	55	60	54	181
Жінки	52	60	57	46	54	57	51	184
<i>Індекси залежно від рівня освіти</i>								
Початкова / Неповна середня	51	58	54	42	51	55	52	192
Повна середня освіта	47	55	52	44	50	50	45	186
Середня спеціальна освіта	53	62	58	46	55	57	51	183
Незакінчена вища / Повна вища	60	63	60	47	57	67	59	178
<i>Індекси залежно від самооцінки матеріального становища</i>								
Низьке	34	48	45	35	43	38	37	193
Нижче середнього	53	58	55	44	53	56	51	184
Середнє	73	75	71	58	68	80	68	171
Вище середнього	114	102	95	82	93	129	109	134

¹ ІПСо – індекс поточного особистого матеріального становища; ІПСс – індекс поточного суспільного матеріального становища, вимірюється на рівні населеного пункту, області та країни, а також як інтегральний індекс, що складається з цих трьох оцінок; ІЕОо – індекс очікуваних змін особистого матеріального становища; ІЕОс – індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців; ІО – індекс інфляційних очікувань.

Продовження табл. 2.1

	ПСо	ПСс (нас. пункт)	ПСс (область)	ПСс (країна)	ПСс (інтеграль- ний)	ІЕОо	ІЕОс	ІО
<i>Індекси залежно від соціального статусу</i>								
Керівники різного рівня, підприємці, фермери	69	68	63	52	61	79	67	164
Спеціалісти	58	64	60	48	57	63	56	180
Робітники	55	61	56	45	54	56	52	183
Пенсіонери, інваліди	46	55	52	43	50	48	46	188
Студенти, учні	71	77	74	60	70	82	66	168
Домогосподарки, у відпустці по догляду за дитиною	53	60	56	43	53	64	51	182
Без певних занять, безробітні	41	49	48	36	45	48	40	189

Індекс поточного особистого матеріального становища (ПСо)²

У квітні 2011 р. оцінки поточного матеріального становища погіршуються практично до показників кризового періоду: ПСо зменшується на 21 пункт та досягає 53 пунктів (рис. 2.1). Одночасно збільшується розрив в оцінках між містом та селом, останнє демонструє більш оптимістичні оцінки. Разом з тим така тенденція не є новою. За умов загального погіршення матеріального становища, зростання цін на продукти споживання та тарифів на комунальні послуги, селяни мають можливість використовувати власні ресурси (наприклад, присадибні ділянки) та є більш автономними у сфері ЖКГ.

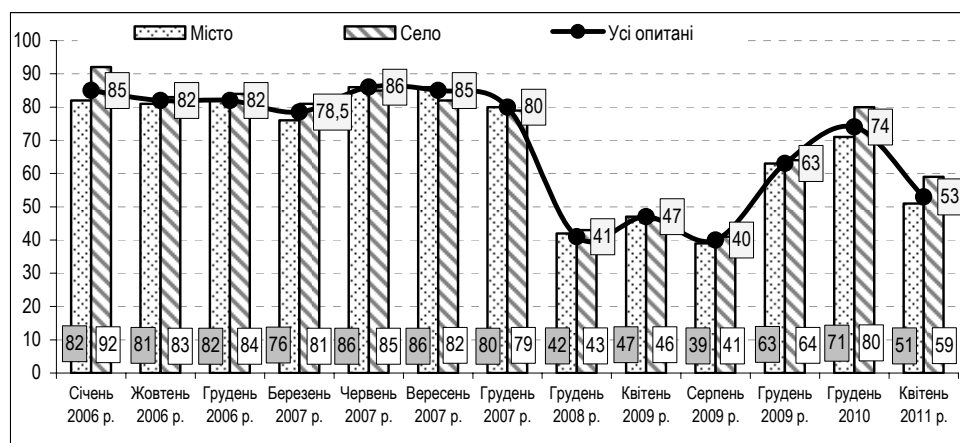

Рис. 2.1. Динаміка індексу поточного особистого матеріального становища

² Цей індекс визначається на основі запитання анкети: "Як змінилося життя вашої родини протягом поточного місяця (за останні 30 днів) у порівнянні із попереднім місяцем?"

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Індекс поточного особистого матеріального становища суттєво залежить від віку опитаних (від 65 пунктів серед тих, хто молодше 30 років, до 45 серед тих, хто старше 60 років), матеріального становища родини (від 34 серед найбіднішої частини населення, до 114 серед найбільш заможної групи) та соціального статусу (від 41 пункту серед безробітних до 68 серед приватних підприємців та керівників різного рівня і 71 – серед студентів та учнів).

Найнижчі оцінки особистого матеріального становища навесні 2011 р. спостерігаються серед мешканців АР Криму – 31 пункт, а найвищі – серед мешканців північних регіонів (66 пунктів), що відтворює рейтингову структуру ПССо за регіонами у 2010 р. (табл. 2.2). У Криму зафіксовано й найбільше падіння оцінок поточного особистого матеріального становища порівняно з минулим опитуванням (грудень 2010 р.) – на 33 пункти; м. Київ – єдиний регіон, де значення індексу зростає порівняно з груднем 2010 р. (на 3 пункти). Покращання оцінок поточного матеріального становища також характеризує групу з матеріальним становищем "вище середнього" (на 5 пунктів).

Таблиця 2.2

Динаміка індексу поточного особистого матеріального становища (ПССо) у регіональному вимірі

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Квітень 2009 р.	Серпень 2009 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Квітень 2011 р.
Захід	84	77	54	55	54	69	68	62
Центр	80	80	46	25	42	56	75	52
Північ	73	89	48	73	49	79	84	66
Схід	87	84	38	40	34	62	78	49
Південь	71	74	34	48	38	55	72	47
АР Крим	88	36	13	22	3	41	64	31
м. Київ	83	101	41	63	38	61	57	60
Загалом	82	80	41	47	40	63	74	53

Інтегральний індекс поточного суспільного матеріального становища (ІПСС)³

У 2011 р., індекси поточного суспільного матеріального становища також демонстрували зростання негативних оцінок на всіх рівнях: на рівні населеного пункту, області та країни в цілому. Інтегральний індекс поточного суспільного становища з грудня 2010 р. по квітень 2011 р. зменшився на 16 пунктів та досяг 54 пунктів (табл. 2.3). Стабільною залишається динаміка рейтингу ІПСС: найвищі оцінки – на рівні населеного пункту, а найнижчі – на рівні країни.

³ Запитання анкети для визначення індексу поточного суспільного матеріального становища: "Як змінилася протягом останнього часу (за останні 2 – 3 місяці) соціально-економічна ситуація: (1) у вашому населеному пункті?; (2) у вашій області?; (3) в країні?". Інтегральний індекс поточного суспільного матеріального становища обчислюється як середнє арифметичне індексів матеріального становища у населеному пункті, області, районі.

Таблиця 2.3

Динаміка індексів поточного суспільного матеріального становища

	Січень 2006 р.	Жов- тень 2006 р.	Гру- день 2006 р.	Гру- день 2007 р.	Гру- день 2008 р.	Кві- тень 2009 р.	Сер- пень 2009 р.	Гру- день 2009 р.	Гру- день 2010 р.	Кві- тень 2011 р.
ІПС насел. пункту	71	77	80	64	25	39	38	53	73	60
ІПС області	69	72	75	60	21	32	37	51	72	57
ІПС країни	59	60	69	49	12	22	30	43	66	46
ІПСс (інтегральний)	66	69	74	58	19	31	35	49	70	54

Тренд до зменшення індексу має однакову силу як для міського, так і для сільського населення, проте в селах ІПСс дещо вищий, ніж у містах (60 проти 52 пунктів) (рис. 2.2). Як і ІПСо, показники ІПСс зменшуються з віком (від 49 пунктів серед наймолодшої групи до 63 пунктів серед найстарших). Розрив у показниках ІПСс між найбіднішою та найбагатшою групами за рівнем матеріального добробуту становить 50 пунктів, ще 4 місяці тому розрив був у 29 пунктів.

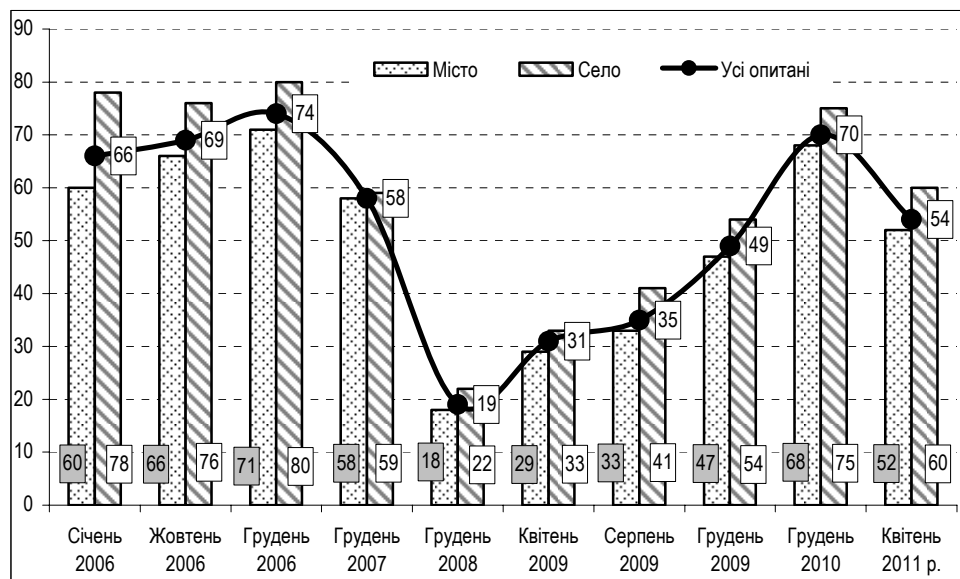

Рис. 2.2. Динаміка інтегрального індексу поточного суспільного матеріального становища

Найгірші оцінки поточного суспільного матеріального становища, як і в кризові роки, характеризують мешканців АР Крим: 31 пункт із 200 можливих у квітні 2011 р., що дорівнює середньому ІПСс упродовж 2009 р. По інших регіонах України ІПСс коливається від 51 до 66 пунктів (табл. 2.4). Зростання питомої ваги позитивних оцінок поточного суспільного матеріального становища характерно тільки для м. Київ (на 5 пунктів).

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Таблиця 2.4

Інтегральний індекс поточного суспільного матеріального становища (ІПСс) за регіонами

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Квітень 2009 р.	Серпень 2009 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Квітень 2011 р.
Захід	78	65	28	40	53	59	69	58
Центр	68	61	23	22	42	51	75	51
Північ	69	52	20	49	40	59	81	66
Схід	79	56	18	29	28	49	69	55
Південь	78	56	14	21	32	36	69	49
АР Крим	91	26	1	0	0	15	76	31
м. Київ	51	77	14	27	28	39	47	52
Загалом	74	58	19	31	35	49	70	54

Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо)⁴

Населення критично оцінює поточне соціально-економічне становище та не очікує позитивних змін у майбутньому. Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища за останні 4 місяці зменшився ще на 19 пунктів (58 пунктів у квітні 2011 р.). Розрив в очікуваннях між мешканцями міст та сільської місцевості практично відсутній, незважаючи на те, що в поточних оцінках матеріального становища селяни є більш оптимістичними (рис. 2.3). Стрімкий ріст очікувань змін особистого матеріального становища у грудні 2009 р. та погіршення цього показника вже у грудні 2010 р. можна пояснити реакцією на вибори Президента країни (січень 2010 р.) як підвищення оптимізму напередодні виборів та його послаблення надалі.

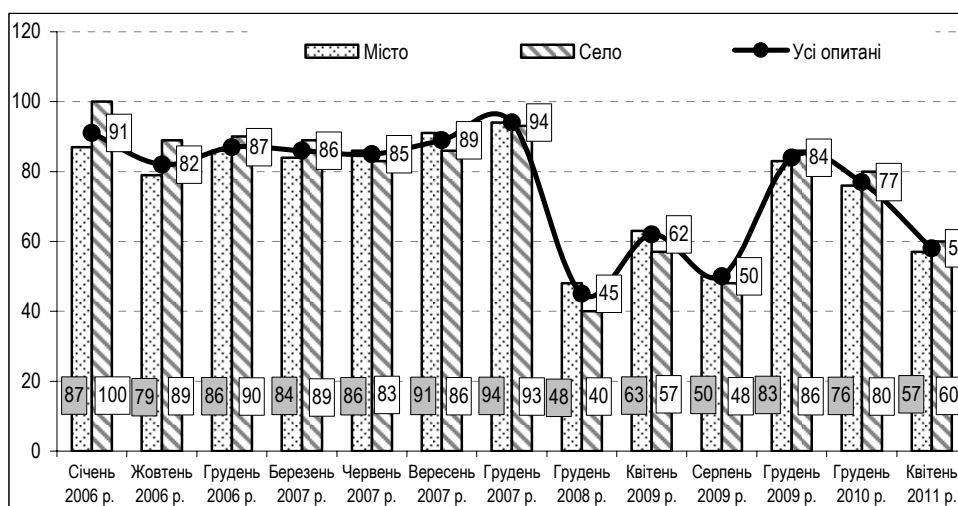

Рис. 2.3. Динаміка індексу очікуваних змін особистого матеріального становища

⁴ Цей індекс визначається на основі запитання анкети: "Як, на вашу думку, зміниться матеріальне становище вашої сім'ї (Ваше особисто) через півроку?"

Характер очікувань змін особистого матеріального становища залежить від віку опитаних (від 46 пунктів серед тих, хто молодше 26 років, до 73 серед тих, хто старше 60 років). На фоні загального падіння індексу на 19 пунктів збільшився ІЕОо серед заможних за матеріальним статусом груп (129 пунктів у квітні 2011 р.), що є одиничним прикладом росту цього індексу в структурі доходних груп. Найбільш оптимістично настроєні студенти (82 пункти) та приватні підприємці і самозайняті (79 пунктів).

Щодо регіонального розподілу, то критично низькі показники квітня 2011 р. спостерігаються у АР Крим: напередодні виборів Президента ІЕОо серед кримчан зріс на 68 пунктів (серпень – грудень 2009 р.), а вже наприкінці 2010 р. впав на 44 пункти; у квітні 2010 р. ІЕОо досяг 13 пунктів, тобто майже все населення цього регіону не очікує позитивних змін особистого матеріального становища (табл. 2.5). Зростання індексу протягом грудня 2010 – квітня 2011 рр. зафіксовано лише у м. Києві (на 12 пунктів).

Таблиця 2.5

**Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо),
за регіонами**

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Квітень 2009 р.	Серпень 2009 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Квітень 2011 р.
Захід	90	96	59	77	64	94	72	66
Центр	83	98	41	33	52	82	80	55
Північ	67	98	41	86	52	106	87	70
Схід	93	92	48	58	45	75	84	57
Південь	89	91	31	63	46	71	83	56
АР Крим	88	48	16	9	5	73	29	13
м. Київ	91	123	43	83	58	87	56	68
<i>Загалом</i>	<i>87</i>	<i>94</i>	<i>45</i>	<i>62</i>	<i>50</i>	<i>84</i>	<i>77</i>	<i>58</i>

Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс)⁵

Менш динамічно, проте знов у песимістичний бік, змінюються очікування щодо розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців. За даними моніторингу квітня 2010 р., ІЕОс зменшився на 7 пунктів та становить 52 пункти (рис. 2.4).

Подібно до результатів моніторингів червня та березня 2007 рр. у квітні 2011 р. знову дещо розходяться очікування щодо розвитку економіки країни серед сільських та міських жителів (53 проти 50). Хоча оцінки поточного суспільного матеріального становища серед селян кращі, їх очікування щодо майбутнього розвитку економіки гірші. Різниця за віковими відмінностями – в межах 12 пунктів (59 серед наймолодшої групи та 47 серед старших 60 років).

⁵ Цей індекс визначається за запитанням: "Як ви вважаєте, наступні один-два місяці для економіки країни будуть гарними, поганими часами або якими-небудь ще? "

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Найбільші коливання спостерігаються залежно від матеріального становища опитаних (від 37 пунктів серед найменш забезпеченої частини населення до 109 – серед найбільш заможної). Як і в попередніх випадках, покращення очікувань щодо подальшого економічного розвитку країни зафіксовано тільки серед найбільш заможних респондентів (на 36 пунктів).

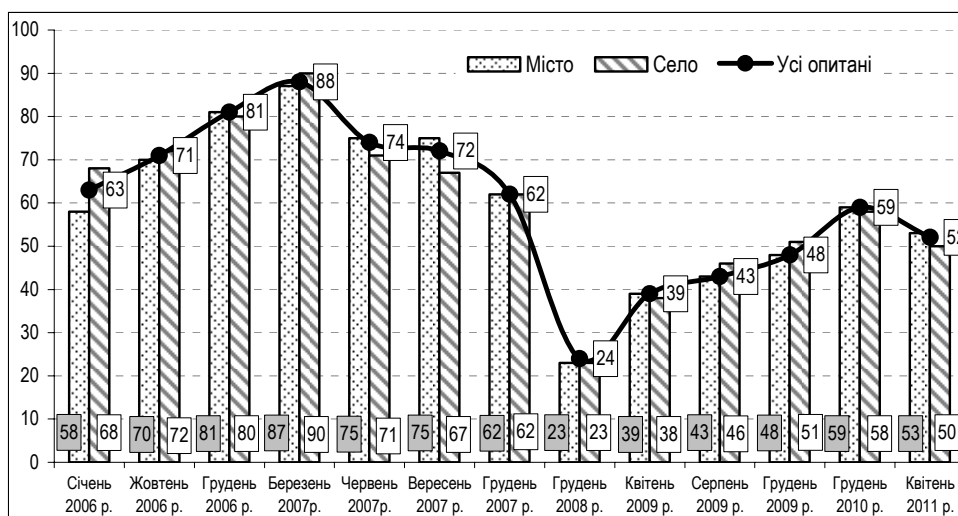

Рис. 2.4. Динаміка індексу очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців

У межах 43 пунктів коливаються ІЕОс залежно від регіонів опитування. Суттєво зменшився показник по Криму: з 61 до 17 пунктів. Відносно високі індекси порівняно з іншими регіонами демонструють східні та північні області (табл. 2.6). Найменші зміни у значенні ІЕОс за останні 4 місяці характеризують східні, південні області та м. Київ, в останньому показник навіть збільшився на 1 пункт.

Таблиця 2.6

Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс) за регіонами

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Квітень 2009 р.	Серпень 2009 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Квітень 2011 р.
Захід	81	67	33	46	57	58	63	51
Центр	79	62	23	38	46	51	62	51
Північ	70	66	22	46	53	53	53	57
Схід	87	62	21	35	36	47	61	60
Південь	77	64	23	40	43	40	49	46
АР Крим	84	18	4	11	12	37	61	17
м. Київ	72	76	20	40	46	43	50	51
<i>Загалом</i>	<i>81</i>	<i>62</i>	<i>24</i>	<i>39</i>	<i>43</i>	<i>48</i>	<i>59</i>	<i>52</i>

Індекс інфляційних очікувань (ІО)⁶

Інфляційні очікування у квітні 2011 р. також погіршуються і становлять 182 пункти (зафіксовано ріст на 6 пунктів). Загальна тенденція є характерною і для міст, і для сільських поселень; різниця між міськими мешканцями та селянами не перевищує 4 пунктів (рис. 2.5). Серед особливостей інфляційних побоювань можна відмітити прямо пропорційне зростання рівня занепокоєності інфляційними процесами із збільшенням віку опитаних. Найбільшою мірою негативного зростання цін очікують передусім малозабезпечені верстви населення, а різниця у негативних очікуваннях між тими, хто відніс себе до вищого майнового прошарку, та тими, хто описав своє матеріальне становище як край низьке, становить 59 пунктів.

Порівняно з минулим моніторингом (грудень 2010 р.) інфляційні очікування покращуються на 8 пунктів серед групи з високим матеріальним статусом. Спостерігається збільшення питомої ваги позитивних оцінок щодо балансу між ростом цін та доходів у південних областях, АР Крим та м. Києві.

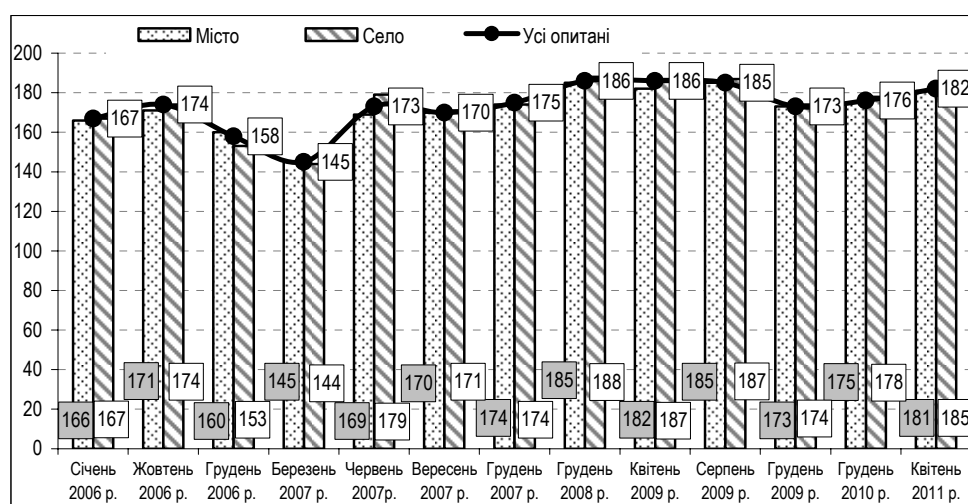

Рис. 2.5. Динаміка індексу інфляційних очікувань

Разом з тим Крим продовжує залишатися регіоном з одним із найвищих рівнів інфляційних побоювань (187 пунктів), близькі показники у Центрі (189 пунктів) та на Заході (186 пунктів) (табл. 2.7). У м. Києві очікування інфляції значно помірніші (163 пункти).

⁶ Для визначення індексу інфляційних очікувань респондентам ставиться запитання: "Як Ви вважаєте (очікуєте), протягом наступних одного-двох місяців доходи Вашої родини будуть зростати більш швидко, ніж ціни, приблизно тими ж темпами, що і ціни, або повільніше, ніж ціни?". Значення ІО обчислюють таким способом: від частки відповідей, що свідчать про зростання інфляції, віднімають частку відповідей, які свідчать про зменшення інфляції, і до цієї різниці додають 100, щоб уникнути появи від'ємних величин. Значення цих індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Наприклад, значення індексу дорівнює 200, якщо всі громадяни передбачають зростання інфляції.

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Таблиця 2.7

Індекс інфляційних очікувань (ІО) за регіонами

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Квітень 2009 р.	Серпень 2009 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Квітень 2011 р.
Захід	147	170	181	180	182	175	177	186
Центр	152	182	186	190	189	173	175	189
Північ	161	174	177	165	178	152	170	175
Схід	165	176	189	187	188	180	174	183
Південь	166	168	190	180	187	178	183	181
АР Крим	178	189	191	199	193	168	192	187
м. Київ	133	153	185	191	176	168	170	163
Загалом	158	175	186	183	185	173	176	182

Порівняльний аналіз індексів оцінки поточної ситуації та очікуваних змін

Протягом останніх 4 місяців розрив між оцінками поточного особистого і суспільного матеріального становища практично повністю нівелюється (рис. 2.6). Незначний розрив був характерний для серпня 2009 р., коли перші оцінки погіршувалися, а другі – покращувалися, та грудня 2010 р., коли було зафіксовано динамічне зростання обох індексів; проте такий збіг ІПСо та ІПСс (різниця в 1 пункт є статистично не значущою), зокрема у загальній динаміці погіршення, спостерігається вперше за останні 6 років. До цього часу оцінки власної позиції на фоні загальної соціально-економічної ситуації завжди були дещо кращими.

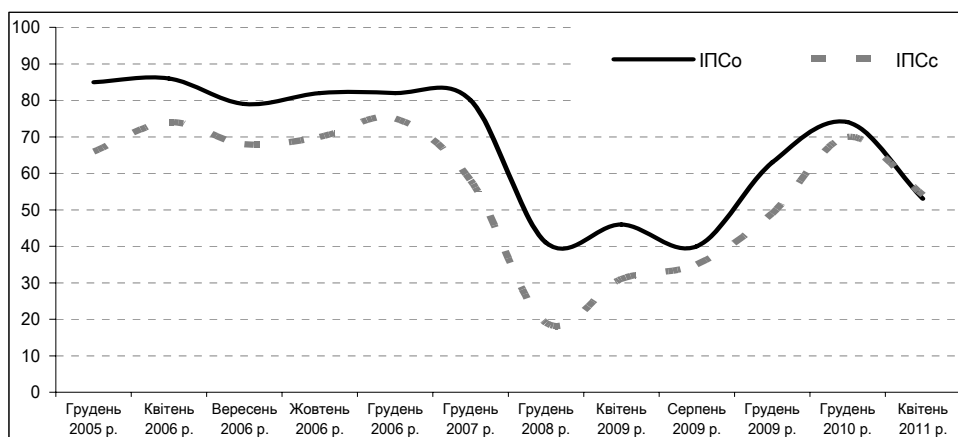

Рис. 2.6. Динаміка індексів поточного особистого і суспільного матеріального становища впродовж 2005–2011 рр.

Різниця у два пункти характеризує порівняння поточних оцінок суспільного матеріального становища та очікування щодо розвитку країни (рис. 2.7). Обидва індекси у квітні 2011 р. погіршуються практично до рівня грудня 2009 р., а отже українці негативно оцінюють поточний соціально-економічний стан і не очікують позитивних змін у майбутньому. Схожа ситуація й на

особистісному рівні: оцінки особистого матеріального становища та очікування щодо його змін майже однаково песимістичні (різниця у 5 пунктів) (рис. 2.8). Таке наближення поточних оцінок та очікувань на майбутнє, особливо на особистісному рівні, певною мірою свідчить про пасивність населення в стратегіях покращення свого соціального статусу.

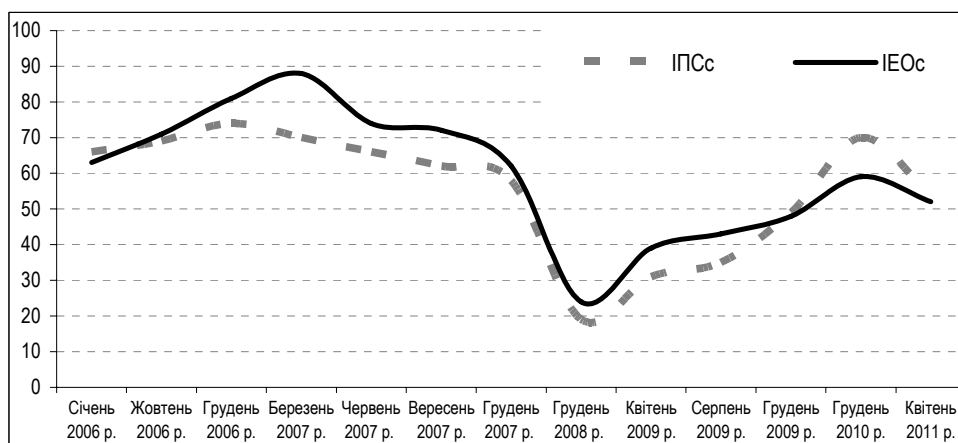

Рис. 2.7. Розподіл інтегрального індексу поточного суспільного становища та індексу очікуваного розвитку економіки країни впродовж 2006–2011 рр.

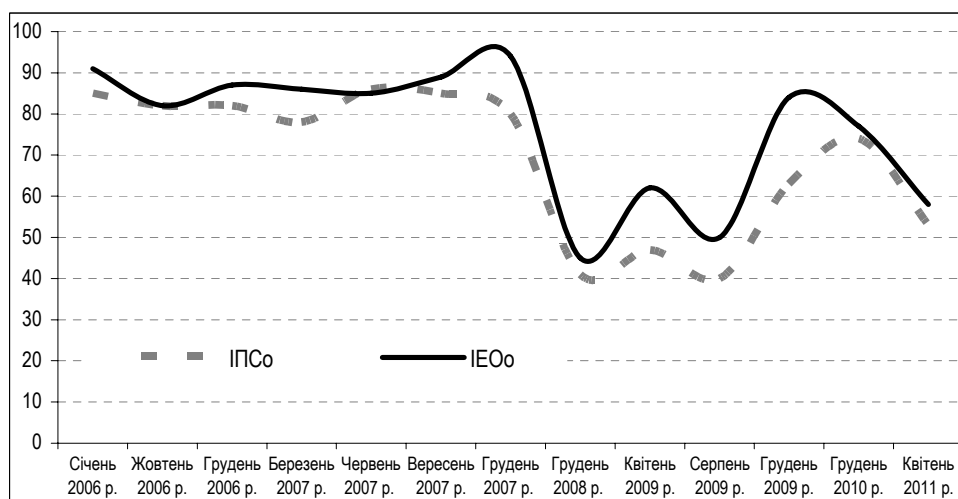

Рис. 2.8. Розподіл індексів поточного особистого матеріального становища та очікуваних змін особистого матеріального становища протягом 2006–2011 рр.

Очікування щодо розвитку економіки у квітні 2011 р. погіршуються меншою мірою (падіння на 7 пунктів), ніж очікування щодо змін особистого матеріального становища (падіння на 19 пунктів) (рис. 2.9). Разом з тим

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

у процесі післякризового відновлення зростання ІЕОо було значно динамічнішим, що спричинило більше падіння показника після послаблення первинного оптимізму. Ріст інфляційних очікувань у квітні 2011 р. є логічним, зважаючи на об'єктивні процеси росту цін на продукти споживання, пальне, комунальні тарифи тощо, а також стримування росту зарплат та пенсій.

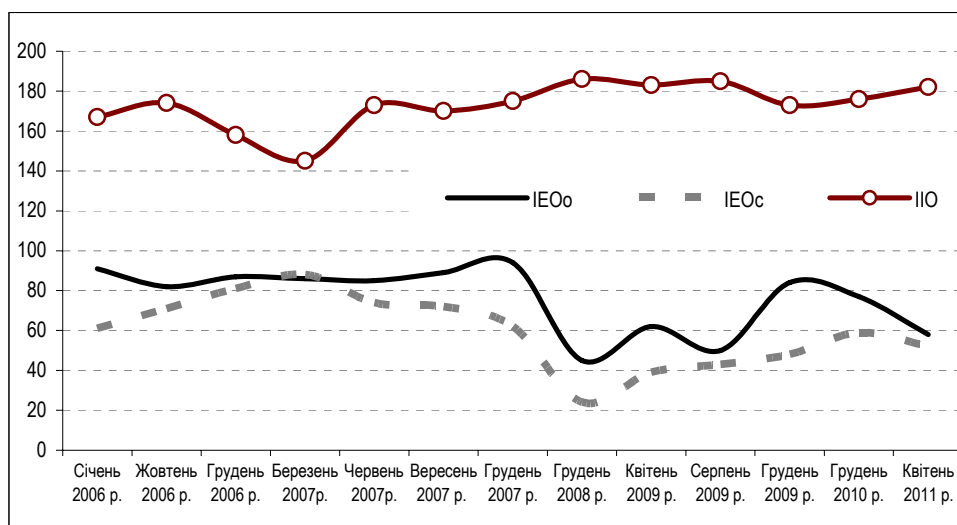

Рис. 2.9. Динаміка індексів очікування змін особистого матеріального становища, очікування змін розвитку економіки країни, інфляційних очікувань впродовж 2006–2011 рр.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на те, що, починаючи з другої половини 2009 р. соціально-економічні оцінки поточного становища та очікування на майбутнє демонстрували відновлювальну динаміку, тобто покращувалися після різкого погіршення усіх показників під час світової фінансової кризи, опитування, проведене у квітні 2011 р., зафіксувало повторне повернення оцінок та очікувань у бік песимізму та погіршення самооцінок матеріального становища. За чотири місяці самооцінки особистого матеріального становища (ІПСо) падають на 21 пункт, а суспільного становища – на 16 пунктів. Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо) погіршується на 19 пунктів. Менш динамічно зменшується значення індексу очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс) – зафіксовано падіння на 7 пунктів. Навіть інфляційні очікування (ІІО), які вже тривалий час зберігаються на досить високому рівні, зростають ще на 6 пунктів. Негативні тенденції посилюються через значний розрив між бажаним та реальним розміром доходів. Середній рівень розриву між цими двома показниками по країні – 2,9 разу, що є найбільшим показником за останні чотири роки.

АР Крим знову залишається регіоном з найбільшим рівнем соціального напруження. Динаміка погіршення показників у цьому регіоні суттєво випереджає середній рівень по країні. Так, з грудня 2010 р. оцінки суспільного становища погіршилися на 45 пунктів, а очікування щодо розвитку економіки країни – на 44 пункти. Єдиний регіон, де зафіксовано покращення соціально-економічних оцінок та очікувань за всією групою індексів, – це м. Київ. Дещо покращуються інфляційні очікування на Сході та Півдні.

Оптимізм в оцінках поточної ситуації та сподіваннях на майбутнє демонструють тільки високодохідні групи населення з матеріальним становищем "вище середнього", хоча питома вага населення, яка визначала свою позицію таким чином, зменшилася на 5% з грудня 2010 р. по квітень 2011 р. На 6% скоротилася кількість тих, хто вважав своє матеріальне становище середнім.

Таке суттєве погіршення соціально-економічного самопочуття відображає реакцію населення на події I кварталу 2011 р. (набуття чинності новим податковим кодексом, підвищення цін, встановлення заборони на зростання зарплат та пенсій тощо), оскільки ще в грудні 2010 р. динаміка була позитивною. Хоча впродовж останнього року було досягнуто певної фінансової стабілізації, вона легко може бути порушена без проведення реформ, особливо за умов погіршення зовнішньої економічної ситуації та відтермінування виплат МВФ. Сьогодні зусилля держави, в першу чергу, мають зосереджуватися на підвищенні довіри до соціально-економічних дій влади.

Balakireva O.M., candidate of sociological sciences, Dmytruk D.A., candidate of sociological sciences, Sereda Y.V., candidate of sociological sciences

SOCIO-ECONOMIC WELLBEING OF POPULATION AND EXPECTATIONS IN SPRINGTIME 2011

Article describes the dynamics of socio-economic indexes, self-assessment of financial status and expectations for the future based on public opinion polls. Also considered the level of prevalence of salary and unofficial share of this "shadow" payments in total income.